

Preobrat v novo stoletje in začetek družbe, ki stalno hiti, je bil poln pričakovanj. Začetek pa je bil klavrn. Predvojno in vojno stanje sta svobodi tiska močno krčila prostor. Po prvi svetovni vojni, vendar že v času uveljavljanja in razraščanja ideje nacizma, so nemški pisatelji zapisali: »Kakšno moč pomeni cenzura, smo videli v vojni. Sedaj pa je mir in mi nočemo duhovne represije, ampak svobodo.« Pri omejevanju svobodne besede pa je do zmage nacizma in uvedbi totalne cenzure precej pripomogla zakonodaja weimarske Nemčije. Slaboumnost je dobila svojo polno potrditev v Nemčiji leta 1933, ko so javno sežgali knjige svetovno znanih pisateljev.

Nekaj let po drugi svetovni vojni, potem ko so vojne zmagovalke opustile kontrolo nad mediji, je Nemčija sprejela resnično liberalne zakone glede raznovrstnega tiska. Realno življenje pa je (bilo) zavezano konservativnosti. Sedaj ne nastopa več cenzura v klasičnem pomenu, ampak se oži prostor svobodne objave s privatnimi tožbami proti založnikom in avtorjem, ki žalijo in ogrožajo »nравstvene zakone« ali dobro ime posameznika ali podjetij. Obstaja namreč (večen) problem, kaj je umetnost in do kod sega umetniška svoboda. Pravniki prav gotovo ne morejo odgovoriti na to vprašanje s svojim instrumentarijem, vendar diskusija ostaja odprta; tudi glede tega, kako trdno lahko zagotovi deklarirano popolno svobodo tiska ustavni zakon.

Knjigi je dodana bibliografija splošnih del o cenzuri, med samim tekstom pa je navedena cela vrsta specialnih študij, ki bodisi obravnavajo cenzuro v posameznih zgodovinskih obdobjih, bodisi obravnavajo posamezne probleme cenzure v nekaterih deželah. Vsebina knjige sicer ne odgovarja popolnoma naslovu (od Homerja do Henryja Millerja), saj v glavnem spoznamo pregled zgodovine cenzure v Angliji, Franciji, Švici, Avstriji in Nemčiji, ter zlasti od 19. stoletja naprej v Nemčiji, vendar pa spoznamo tudi princip delovanja cenzure, ki je praktično (bil) povsod enak.

Vasko Simoniti

Reinhard Härtel, Die älteren Urkunden des Klosters Moggio (bis 1250).
Wien : ÖAW, 1985. 156 strani.

Dr. Reinhard Härtel že od leta 1979 vodi in pripravlja v okviru Raziskovalnega inštituta za temeljne zgodovinske znanosti pri Univerzi v Gradcu izdajo diplomatarija oglejskega patriarhata. Gre za ogromen projekt najvišjih standardov, za katerega si le redki predstavljajo, koliko arhivov in bibliotek je potrebno obresti, iskati originalne listine, prepise, notarske vpise, regeste in druge oblike, v katerih so se nam posamezni dokumenti ohranili, pritegniti zraven in kontrolirati že izdane vire in konfrontirati vso dotično literaturo. Za kakšne dimenzije gre, najboljše priča podatek, da je samo v letih 1980—1984 avtor po lastnih besedah obiskal okrog 60 arhivov in bibliotek v Italiji, Jugoslaviji in Avstriji, originalne listine oglejskih patriarhov 12. stoletja pa se npr. nahajajo tudi v Nürnbergu v Nemčiji in v Češkem Krumlovu na Češkem (R. Härtel, *Aggiunte al Codice diplomatico Istriano, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria XXXII, 1984, 175*).

V okviru predpriprav za to veliko delo je avtor v posebni knjižni obliki izdal tudi najstarejše listine samostana Možac (Moggio) v dolini reke Bele (Fella), v bližini zahodne slovenske etnične meje. Čeprav naj bi predvideni oglejski *codex diplomaticus* obsegal material do 1365, je bilo kot časovna meja pri izdaji možaških listin izbrano leto 1250. Sredina 13. stoletja se zdi na eni strani zaradi smrti cesarja Friderika II. in posledic, ki so temu sledile (začetek interregnuma, konec štaufovske dinastije in obrat politike nemških kraljev in cesarjev od ideje po univerzalnem cesarstvu in obvladovanju Italije), na drugi strani pa zaradi skoraj sočasnega konca obdobja nemških patriarhov v Ogleju (s smrtjo Bertolda Andeškega 1251) kar primerna cezura. Kljub temu seveda ne smemo pretiravati pri apliciranju teh dogodkov na samostan Možac, kajti ta, čeprav ob pomembni trgovski poti med Koroško in Furlanijo (ki pa je bila v prometu med južnonemškim prostorom in Furlanijo manj pomembna kot ona preko Plöckenpassa, ki se je pri Pušji vesi združila s potjo preko Možaca), ni nikoli presegel regionalnega okvira in pomena.

Začetki možaškega samostana niso popolnoma razjasnjeni. Vzrok temu sta t. i. »oporočka grofa Kacelina« iz leta 1070, s katero naj bi ta predal svojemu sorodniku, oglejskemu patriarhu Frideriku, v Furlaniji in na Koroškem v Ziljski dolini in v okolici Beljaka celo vrsto posesti, katere naj bi patriarh podelil samostanu, ki ga bo ustanovil v Možacu, in ustanovna listina možaškega samostana iz leta 1072. Obe listini sta falsifikata kasnejšega časa. R. Härtel je obema dokumentoma namenil po eno poglavje in posebno za ustanovno listino prepričljivo pokazal, da je bila verjetno napisana šele med 1149 in 1184 (starejša literatura 1090—1119), medtem ko je Kacelinova oporočka falsifikat 14. stoletja, ki se močno naslanja na (falzificirano) ustanovno listino. Današnje stanje raziskav je takšno, da je grof Kacelin (verjetno je identičen

z *Chazili de Mvosiza*, ki leta 1072 nastopa kot *miles* patriarha Sigeharda in z ustanoviteljem proštnje v Dobrli vasi (Eberndorf) na Koroškem in je verjetno pripadal rodu Ariboncev) prepusti svojo posest oglejskemu patriarhu leta 1084 ali 1085 (takrat je vladal Friderik). Sele 1119 (glej posvetitvene notice v delu, ki ga predstavljamo, str. 71—74) je bil samostan posvečen. Kdaj se je začela gradnja in kdaj je bil ustanovljen, ni znano. Raziskava samostanskih liturgičnih knjig je pokazala, da so menihi izvirali iz južnonemškega prostora in so pripadali krogu reformistov iz Hirsaua, zagotovo pa niso izvirali iz St. Gallna, kot se je nekdanj sklepalo na podlagi izvora patriarha Ulrika (1086—1121), brata koroškega vojvode Liutolda Eppensteinskega in do 1086 opata v St. Gallnu, ter patrocinija sv. Gala samostanske cerkve v Možacu. Samostan, ki je imel posest tudi na današnjem slovenskem ozemlju (glej M. Kos, Urbarji Slovenskega primorja II, Srednjeveški urbarji za Slovenijo III, Ljubljana 1954, 25) je 1400 postal komenda, ki je bila 1776 razpuščena in samostanska cerkev je postala farna; od 1869 je Možac »opatijska fara« (Pieve Abbaziale).

Reinhard Härtel je v svojem delu, katerega polovica obsega je posvečena vprašanjem iz diplomatike, egdotike, sfragistike in samostanske zgodovine (Možac in izročilo njegovih starejših listin, ustanovna listina patriarha Ulrika, oporoka grofa Kacelina, prvotna posest mozaškega samostana, listine s pečatom, notarske listine in vprašanje skriptorija), objavil šest posvetitvenih notic, eno tradicijsko notico in sedemindeset listin. V celoti so objavljene le *inedita* in posestni sezname v petih listinah (št. 2, 8, 14, 28, 57), ostale listine pa v obliki regestov. O tem, najpomembnejšem delu knjige, se da pravzaprav zelo malo povedati. Njegovo vrednost bo lahko spoznal in ocenil vsakdo, ki se bo konkretno ukvarjal z zgodovino tega prostora in časa. K temu mu bo zelo pomagal natančen osebni in krajevni register na koncu knjige in obsežen seznam tiskanih virov in literature na začetku, ki se ga splača pogledati tudi tistim, ki jih tako ali drugače zanima srednjeveška zgodovina oglejskega patriarhata in Furlanije. Vsi pa že z nestrpnostjo pričakujemo začetek izhajanja diplomatarija oglejskega patriarhata, ki bo neprecenljive vrednosti tudi za raziskovanje slovenske srednjeveške zgodovine.

Peter Štih

Oskar Sakrausky, Primus Trubar: Deutsche Vorreden zum slowenischer und kroatischen Reformationswerk. (Studien und Texte zur Kirchengeschichte, Fünfte Reihe, Band 1) Wien 1989, 639 strani.

»Z veseljem in hvaležnostjo končno izdajam Nemške predgovore k slovenskim in hrvaškim reformacijskim delom,« je zapisal izdajatelj teh spisov Oskar Sakrausky, zaslužni raziskovalec slovenske reformacije, v zahvalni besedi na začetku knjige. Mi pa lahko rečemo, da prav tako s hvaležnostjo in z veseljem sprejemamo to izdajo nemških predgovorov slovenskih protestantskih piscev, ki pomeni pomemben prispevek in vzpodbudo k nadaljnemu proučevanju slovenske reformacije in slovenske zgodovine 16. stoletja. Nemški predgovori predstavljajo pomemben opus Primoža Trubarja, v katerem velikokrat predstavlja Slovence in razmere v slovenskih deželah širšemu evropskemu prostoru. V predgovorih je Trubar risal razmere v domovini, predvsem je kazal na potrebo, da jih spremeni v pravo vero, ki bo ljudem omogočila dosego glavnega cilja, zveličanja po smrti. Z opisovanjem konkretnih razmer je Trubar seznanjal Evropo tudi s turško nevarnostjo. Kot vemo, se Trubar ni omejil le na Slovence, ampak je pomagal pri tiskih tudi Hrvatom, saj je upal, da bo z novo vero turška nadloga prenehala tudi pri njih.

Oskar Sakrausky je knjigo in posamezne predgovore opremil s študijami, v katerih citira domala vso dosedanje zgodovinsko literaturo, povezano z raziskovanjem slovenske reformacije in slovenske reformacijske književnosti. Knjigo sta izdala Institut für protestantische Kirchengeschichte na Dunaju in Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Objavljenih je 24 Trubarjevih nemških predgovorov ter šestnajst predgovorov Trubarjevih sodelavcev: pet Jurija Dalmatina, trije Trubarjevega sina Felicijana Trubarja, dva ljubljanskega tiskarja Janeza Mandelca in po eden Janeza Tulščaka, teologa v Tübingenu Jakoba Andrea, Matije Trošta, Antona Dalmate, Štefana Konzula in Jurija Juričiča. V izvlečkih in citatih raznih avtorjev smo Trubarjeve predgovore poznali v prevodih Mirka Rupla (Slovenski protestantski pisci), zdaj pa imamo prvič pred sabo nemške predgovore v originalu in celoti. Na prvem mestu in kot uvod je objavljen predgovor Jakoba Andrea k njegovemu natisnjenemu nagrobnemu govoru Primožu Trubarju, ki ga je posvetil kranjskim odbornikom. Ta nagrobni govor prinaša tudi prvi Trubarjev življenjepis, ki je prav tako v knjigi objavljen in dopolnjen z dodatki iz prevoda nagovora Jakoba Andrea. »Ena lepa inu pridna prediga per pogrebi tiga preidniga inu vissoku vuzheniga Gospud Primosha Truberia rain-